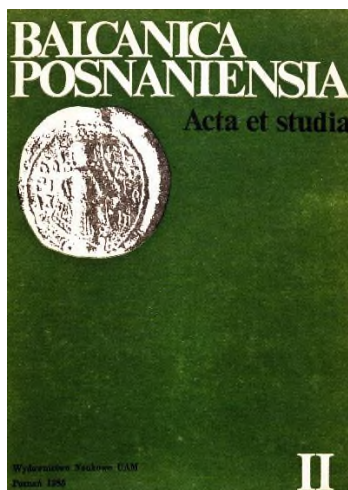

Anastasov Vasył, *Greckie zapożyczenia czasownikowe typu vâpsam, lipsàm w języku bułgarskim*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1985, t. 2, s. 161–166.

<https://doi.org/10.14746/bp.1985.2.12>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/54822>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

GRECKIE ZAPOŻYCZENIA CZASOWNIKOWE TYPU *VĀPSAM*,
LIPSĀM W JĘZYKU BULGARSKIM

VASYL ANASTASOV

Do języka bułgarskiego, jak również do pozostałych języków bałkańskich przeniknęły już bardzo dawno greckie zapożyczenia czasownikowe typu: *vāpsam*, *zografīsam*, *līpsam*, *pedēpsam*, por. sch. *līpsati*, *līpšēm*, (*līpsām*); rum. *a līpsi*, *līpsesc*; alb. *līps*, *līpsem*. Wiadomo, iż greckie formy podstawowe omawianego tu typu tworzą *aoryst sygmaityczny*: ἔλειψα, ζογράφισα, ἔβαφα, ἐπαίδεφα i właśnie w postaci tej formy przenikają do języków bałkańskich. Potwierdza to obecność elementu -ó-, który jest obecny w całym paradygmacie zapożyczonego czasownika i połączony z końcówką osobową przekształca się z morfemu werbalnego w produktywny formant słotwórczy. W późniejszej historii słowiańskich języków bałkańskich nowo otrzymany sufix -sa- służy do tworzenia tureckich zapożyczeń czasownikowych typu *bojadīsam*, por. sch. *bojadīsati*, *bojadišem*. We współczesnym języku serbochorwackim sufix ten jest produktywny (w ograniczonym stopniu) do dziś przy tworzeniu zapożyczeń czasownikowych w obrębie tzw. międzynarodowej leksyki kulturowej, czemu w bułgarskim systemie czasownikowym odpowiadają przykłady na -īram.

W niniejszym krótkim studium spróbuję prześledzić drogę przenikania przytoczonych greckich czasowników do bułgarskiego zasobu słownikowego. Ograniczam problematykę jedynie do języka bułgarskiego kierując się faktem, że jest on jednakowo znaczący tak w słowiańskim, jak i bałkańskim językoznawstwie, tzn. posiada zarówno typowe południowsłowiańskie, jak i typowo bałkańskie cechy charakterystyczne. To przywodzi na myśl możliwość dokonania analizy wpływu słowiańskiego charakteru języka bułgarskiego na typowy bałkański proces językowy.

Jako cel opracowania określiłbym poszukiwanie językowych prawidłowości (fonetycznych, morfologicznych, syntaktycznych), według których omawiane greckie czasowniki przenikają do języka bułgarskiego we wskazany już swoisty sposób.

Problem przenikania greckich czasowników omawianego typu był przedmiotem zainteresowań naukowych wielu bułgarskich i innych językoznawców

(balkanistów i slawistów) jak np. D. Matow, P. Skorczew, St. Romanski, A. Mazon, K. Mirczew, A. Vaillant, A. Dostal, M. Filipowa-Bajrowa, H. Mihăescu, T. Menskaja, Kr. Sandfeld i wielu innych. Interesujący nas jednak problem jest w większej części poruszany przez tych autorów sporadycznie. Wyjątek w tym względzie stanowią prace D. Matowa i T. Menskiej, których jednak końcowy cel odróżnia je od niniejszej analizy. W najogólniejszym zarysie można wyodrębnić dwie zasadnicze linie przy objaśnieniu drogi przenikania greckich czasowników typu βάφω, λείπω do języka bułgarskiego (odp. do języków bałkańskich):

1) Grecki temat aorystu sygmatycznego wyraża semantykę czynności w postaci skondensowanej, dzięki czemu przyjmowany jest jako punkt wyjścia przy tworzeniu zapożyczonych z innych języków bałkańskich form czasownikowych (Mazon 1925);

2) Grecki coniunctivus aorystu można przyjmować jako dokonaną formę czasu teraźniejszego albo jako bezokolicznik, co motywuje jego wykorzystanie w procesie zapożyczania czasowników z pozostałych języków bałkańskich (Sandfeld 1930).

Dziś przeważają zwolennicy drugiej tendencji. Teza o pochodzeniu czasowników typu *vāpsam*, *līpsam* w języku bułgarskim od formy greckiego aorystu coniunctivi jest w większym lub mniejszym stopniu panująca (Filipova-Bajrova 1969).

Omawiane czasowniki posiadają pewne charakterystyczne cechy nasuwające przypuszczenie o możliwości krytyki wspomnianej tezy.

1) Jak już zostało powiedziane, najstarsze przykłady omawianego tu typu obserwuje się już w tekstach starobułgarskich z IX w.

1) *a ize aste skanda'is iet ...*

2) *... eliko vlasvimis'jet a ize aste vlasvimisaet ...*

Przy porównaniu greckiego oryginału z tłumaczeniem widać różnicę w trybie — podczas gdy formy podstawowe są w koniunktywie, tłumaczenia są w trybie oznajmującym.

1) ὅς δ' ἄν σκανδαλίση...

2) ... ὅσα ἐὰν βλασφημήσωσιν ὅς δ' ἄν βλασφημήση...

Mając na uwadze prawie powszechnie przyjętą opinię na temat braku kategorii coniunctivus w bułgarskim systemie językowym, należy sobie zadać pytanie, czy teza o pochodzeniu interesujących nas czasowników od greckiego koniunktywu aorystu jest rzeczywiście najwłaściwsza?

2) Wskazane przykłady starobułgarskie w odpowiednim kontekście mają charakter dwuaspektowy. We współczesnych dialektach bułgarskich czasowniki tego typu są albo dwuaspektowe albo niedokonane. Prawdą jest, że we współczesnym języku literackim mają one aspekt dokonany, ale jest to spowodowane bezspornie późniejszą ekspansją imperfektywizującego

sufiksu *-svam*, za pomocą którego formy typu *vāpsvam*, *līpsvam* odrzucają pierwotną dwuaspektowość podstawowych *vāpsam*, *līpsam*. Ta obserwacja poddaje w wątpliwość słuszność twierdzenia Sandfelda na temat znaczenia koniunktywu aorystu jako dokonanej formy czasu teraźniejszego przy tworzeniu czasowników pochodzenia greckiego na bułgarskiej kanwie językowej.

3) Przeciwno tezie o pochodzeniu interesujących nas czasowników przemawiają pewne dane o czysto formalno-dźwiękowym charakterze. Osobowe końcówki czasownikowe w greckim koniunktywnym paradygmacie ω , $\epsilon\iota\varsigma$, $\epsilon\iota$ oczywiście nie odpowiadają końcówkom *-am*, *-aš*, *-a* przy formach typu *vāpsam*, *līpsam*.

Powyższe uwagi nasuwają przypuszczenie, że bardziej prawdopodobna jest hipoteza o pochodzeniu omawianych form czasownikowych nie od aorystu *coniunctivi*, a od greckiego aorystu w trybie oznajmującym. Taką hipotezę można by przyjąć, gdyby udało się określić warunki językowe, prawidłowości, które narzucają użycie właśnie tej, a nie innej formy podstawowej. Od możliwie najtrafniejszej odpowiedzi na to pytanie zależy osiągnięcie założonego sobie w tym studium celu. Dlatego uważam za konieczne prześledzenie gramatycznego i leksykalnego znaczenia greckiej formy aorystu w indykatywie i porównanie wyników z odpowiednią sytuacją w bułgarskim systemie czasownikowym.

Przede wszystkim należy odpowiedzieć na pytanie: jak, z punktu widzenia bronionej tu tezy, można wyjaśnić aspekt dokonany zapożyczonej formy w porównaniu z dwuaspektowością (odp. aspekt niedokonany) formy bułgarskiej?

Wiadomo, że opozycje tematyczne odgrywają ważną rolę przy tworzeniu opozycji aspektowych w greckim (średniogreckim i nowogreckim) systemie czasownikowym. Poprzez opozycję temat czasu teraźniejszego: temat aorystu wyrażona jest opozycja aspekt dokonany: aspekt niedokonany. Za pomocą tematu czasu teraźniejszego można wyrazić czynność ciągłą, podczas gdy za pomocą tematu aorystu chwilową, a przede wszystkim czynność nieciągłą (Mirambel 1959). A zatem jeśli przyjmę, że podstawę interesujących mnie czasowników typu *vapsam*, *lipsam* stanowi grecka forma aorystu *indicativi* $\epsilon\beta\alpha\varphi\alpha$, $\epsilon\lambda\epsilon\iota\varphi\alpha$, to powinienem wyjaśnić na kanwie jakiego mechanizmu językowego te czasowniki adaptują się do starobułgarskiej koniugacji *aję/ati*, co służy przede wszystkim tworzeniu wtórnych niedokonanych czasowników iteratywno-kauzatywnych. Wspomnę tu, że czasowniki tej koniugacji w starobułgarskim wyrażają ruch nieokreślony, zwykłą czynność, nieograniczenie powtarzającą się czynność i w ogóle wszystkie typy czynności, co pozwala kwalifikować tę koniugację jako iteratywną, w najogólniej pojętym sensie tego terminu (Aitzetmüller 1978). Należy zaznaczyć, że chodzi tu o koniugację, która wspomaga tworzenie czasowników wtórnych. Wiadomo, że czasowniki te w językach słowiańskich tworzy się na bazie *imperfectum*, który jako kategoria innowa-

cyjna ze swej strony oparty jest na bałtosłowiańskim praeteritum (Sławski 1974). Semantyka nowego słowiańskiego imperfectum motywuje iteratywny charakter czasowników pochodnych, które wyrażają, jak już zaznaczyłem, nieograniczenie powtarzającą się czynność, co oznacza, że w przeciwieństwie do zwykłych czasowników niedokonanych różnią się od nich brakiem ciągłości czynności. W ten sposób zdolność słowiańskiego aspektu niedokonanego do wyrażania równocześnie tak czynności ciągłej, jak i nieciągłej, wiąże się z pozycją iteratywności w systemie słowiańskiego aspektu czasownikowego (Masłow 1962, Iwanczew 1971).

Z takiego punktu widzenia porównanie greckiej formy z bułgarską wykazuje, że odpowiadają sobie jedynie pod względem czynnika nieciągłości czynności. Chciałbym jednak przypomnieć raz jeszcze, że wtórne czasowniki niedokonane koniugacji *aie/ati* powstają od niedokonanych form pierwotnych czasowników innych koniugacji, tzn. od tematu bezokolicznika: *xoditi, xoŷdaaxъ, xaŷdati; truditi truŷdaaxъ truŷdati*. W takim wypadku z metodycznego punktu widzenia byłoby błędem porównanie greckiej formy aorystu z bułgarską formą czasu teraźniejszego. Słuszniej byłoby przyjąć, że formom podstawowym *ἐβαφα, ἔλειφα, βλασφήμησα, σκανδάλισα, ἐπαίδεφα* w bułgarskiej świadomości językowej odpowiadały formy o znaczeniu praeteriti typu **vapsa-(h), *lipsa-(h), *vlasvimisa-(h), *skandalisa-(h)*. W takim przypadku nieciągłości greckiej formy podstawowej odpowiadałaby nieciągłość bułgarskiej formy aorystu. Należy jednak przypomnieć, że okres zapożyczania omawianych greckich czasowników zbiega się z procesem kontrakcji podwojonej samogłoski *-AA->-A-* w starobułgarskich formach imperfectum, co prowadzi do mieszania z formami aorystowymi o organicznie pojedyńczym *-A-*.

Z drugiej strony nowo przyjęte w języku bułgarskim formy spowodowały konieczność pojawienia się nowej formy czasu teraźniejszego, co u czasowników na *aie/ati* wiąże się z wtórną imperfektywizacją (dowód na to stanowi forma *skandalisaatъ* o podwojonym *-A-*). Mając na uwadze, jako dodatkowy argument, fakt, że obecność samogłoski w podstawowych formach greckiego aorystu indicativi stymuluje ich adaptację w starobułgarskiej koniugacji *aie/ati*, to uważam, że mam wystarczające podstawy do odtworzenia wzoru greckich zapożyczeń czasownikowych typu *βάφω, λείπω* w języku bułgarskim w sposób następujący: forma aorystu indicativi tych czasowników *ἐβαφα, ἔλειφα* pod względem swej charakterystycznej nieciągłości odpowiada dokładnie nieciągłości bułgarskiej formy aorystowej. Adaptację tych form w starobułgarskiej koniugacji *aie/ati* ułatwiają czynniki o charakterze czysto formalno-fonetycznym. Równocześnie zachodzi potrzeba utworzenia nowej formy czasu teraźniejszego, co w bułgarskiej świadomości językowej wiąże się z wtórną imperfektywizacją czasowników koniugacji *aie/ati*, dodatkowo wspomaganą przez proces mieszania form imperfectum i aorystu tej koniugacji. Stąd wypływa możliwość wahań w aspekcie (Iwanczew 1971).

W zakończeniu chciałbym podkreślić, że obydwa przykłady sporadyczne w tekstach starobułgarskich, chyba nie są jedynymi w owej epoce. Grecko-bułgarskie kontakty językowe na pewno istniały jeszcze w epoce przedpiśmiennej, co nasuwa przypuszczenie, że zapożyczenia typu *vàpsam*, *lipsàm* na drodze *obcowania narodów* weszły do bułgarskiego języka już przedtem i, niezależnie od przykładów zaobserwowanych w tekstach ewangelicznych, według proponowanego tu wzoru, który powinien być wspólny dla całego systemu językowego. Jedyną przeszkodą, która mogłaby poddać w wątpliwość wiarygodność proponowanej tu tezy, jest pojawienie się augmentu w dwu- i trzysylabowych greckich formach aorystu.

BIBLIOGRAFIA

- Aitzetmüller R., 1978, *Grammatik der Altbulgarischen Sprache*, Freiburg.
 Filipova-Bajrova M., 1969, *Gr'oki zaemki v s'vremennija b'lgarski ezik*, Sofija.
 Ivančev S., 1971, *Problemi na aspektualnostta v slavjanskite ezici*, Sofija.
 Maslov J., 1962, *Voprosy glagolnogo vida*, Moskva.
 Sandfeld K., 1930, *Linguistique balkanique*, Paris.
 Sławski F., 1974, *Słownik Prasłowiański*, I, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk

Bułgarska Akademia Nauk (Sofia)

VERBS OF GREEK ORIGIN (*VÀPSAM*, *LIPSÀM*-TYPE) IN THE BULGARIAN LEXICON

Summary

The subject of this article are the verbs of Greek origin, such as *vapsam*, *lipsam*, *pedepsam*, *ftasam* in the Bulgarian lexicon. The author has set himself as an object the way of penetration and „localization” of these verbs in the Bulgarian verb-system. A study of the Old Bulgarian (=the language of Cyrill and Methodius) data and a comparison with the original Byzantine text shows that, may be, these verbs have been borrowed not from the conjunctivus aoristi form — (và)βάψω, (và)λείψω (Mazon, Sandfeld, Filipova-Bajrova), but from the indicativus aoristi form. Arguments have been looked for on a formal-phonetical, and on a morphological level. A connection with the secondarily derived imperfectivized verbs of the Old Bulgarian type of *aje/atì* and the adaptation of the verbs, here analysed is thus shown. This proves that the penetration of the Greek verbs of the βάψω, λείψω-type was probably influenced by this process of imperfectivation (iteration) and the way of borrowing had taken place on the basis of the same pattern.